

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 / (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume: 13, Issue: 5, October 2021

www.historystudies.net

OSMANLILARIN SALGIN HASTALIKLAR TARİHİNE BİR KATKI: CENEVİZ TEMSİLCİLERİNİN GÖZÜYLE VEBA SALGINLARI (1666-1678)

*A Contribution to the History of the Epidemics of the Ottomans: Plague Outbreaks
Through the Eyes of Genoese Representatives (1666-1678)*

Dr. Öğrt. Üyesi Selim Parlaz

Pamukkale Üniversitesi

sparlaz@pau.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-1636-5261

Makale Türü-*Article Type* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 23.06.2021
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 27.10.2021
DOI Number : 10.9737/hist.2021.1049

Atf – Citation:

Selim Parlaz, "Osmanlıların Salgın Hastalıklar Tarihine Bir
Katkı: Ceneviz Temsilcilerinin Gözüyle Veba Salgınları (1666-
1678)", *History Studies*, 13/5, Ekim 2021, s. 1587-1604.

**OSMANLILARIN SALGIN HASTALIKLAR TARİHİNE BİR KATKI:
CENEVİZ TEMSİLCİLERİNİN GÖZÜYLE VEBA SALGINLARI (1666-1678)**

A Contribution to the History of the Epidemics of the Ottomans: Plague Outbreaks Through the Eyes of Genoese Representatives (1666-1678)

Dr. Öğrt. Üyesi Selim Parlaz

Öz

Salgın hastalıklar Osmanlı topraklarında oldukça fazla görülen doğal afetlerden biridir. Özellikle Osmanlı coğrafyasında başta İstanbul ve İzmir olmak üzere liman kentleri hastalığın ana merkezleri konumundadır. Salgın hastalıklar içerisinde büyük can kaybına yol açan ve XVII. yüzyıla kadar en sık görüleni vebadır. XVI. ve XVII. yüzyıl veba hastalığı ile ilgili yapılan çalışmaların yanı sıra konu ile ilgili önemli kaynaklardan biri de Cenova Devlet Arşivi'nde bulunan belgelerdir. Özellikle mezkûr yüzyıllarda Osmanlı topraklarında görev yapan Ceneviz elçilerinin ve konsoloslarının mektupları ile raporları son derece değerlidir ve kıymetli bilgiler ihtiva etmektedir. Aynı zamanda iyi birer gözlemci olan bu görevlilerin yazışmalarına konu olan hususlardan biri de Osmanlı topraklarında başlarından geçenlerle ilgilidir. Çalışmamızda Ceneviz elçi ve konsoloslarının Osmanlı topraklarında görülen veba salgınlarıyla ilgili tespitlerini ve buna dair verdikleri bilgilerin ortaya konması amaçlanmaktadır. Resmin bütününe aydınlatan bazı hususlar ve örnekler üzerinden bir değerlendirme yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Salgın Hastalıklar, Veba, İstanbul, İzmir, Ceneviz

Abstract

Epidemics are one of the most frequent natural disasters in the Ottoman lands. In the Ottoman geography, especially the port cities, mainly Istanbul and Izmir, were the main centers of the disease. Plague was the most widespread of the epidemics until the 17th century, which gave rise to great loss. In addition to the studies on 16th and 17th century plague, one of the important sources related to the subject is the documents in the Genoa State Archives. Especially the letters and reports of Genoese envoys and consuls who served in the Ottoman lands during the centuries mentioned are particularly invaluable and contain significant information. One of the subjects of the correspondence of these officials, who were also good observers, is about what happened to them in the Ottoman lands. This study aims to present the findings of Genoese envoys and consuls regarding plague outbreaks in Ottoman lands and the information they provided about it. The study makes an assessment on some issues and examples that clarify the whole picture.

Keywords: Epidemics, Plague, Istanbul, Izmir, Genoese

Giriş

İnsanlık tarihi kadar eski olan salgın hastalıklar, tarihin en eski devirlerinden itibaren insanları etkilemiştir. Bunlar içerisinde veba hastalığı çok sıklıkla tekrar etmesi, yol açtığı yüksek seviyede ölümler ve meydana getirdiği uzun vadeli sonuçlar ile önemli bir yer tutmaktadır. Osmanlı kaynaklarında ve halk arasında taun¹ olarak da adlandırılan veba hastalığı, erken dönemden itibaren Osmanlı topraklarının sınırlarının genişlemesinin de etkisiyle çok geniş bir yayılım alanı bulmuştur. Salgınların görüldüğü yerler ise genellikle liman kentleri ve adalar olmuştur.

Tarihte en ölümcül salgınların başında gelen veba sosyal ve ekonomik anlamda önemli sonuçlara neden olmuştur. Bazen bir bölgedekilerin topluca yer değiştirmeleri yani göçler², bazen de ticaretin kesintiye uğraması gibi durumlar çok sık vuku bulmuştur. Bunun yanısıra diplomatik görüşmelerin ertelenmesi, sınır hudutlarının belirlenmesi için yapılacak görüşmelerin ötelenmesi vb. sonuçları da olmuştur.

Osmanlı toprakları içerisinde vebanın en sık ve şiddetli görüldüğü merkezlerin başında İstanbul gelmektedir. Osmanlıların en önemli liman kenti olan İstanbul'da XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren veba hastalığı görülmektedir. Ceneviz temsilcilerinin raporlarına ve mektuplarına göre İstanbul'da 1564 yılında veba salgını yaşanmaktadır. 1564 senesi Nühket Varlık'ın ifadesiyle XVI. yüzyıldaki üçüncü dalga dönemi (1552-1566)³ salgınların daha sık tekrar edilmeye başlandığı bir süreci kapsamaktadır. Mevcut döneme tanıklık eden Ceneviz elçi ve konsolosları ile temsilcileri de veba hastalığı ile ilgili tespitlerini ortaya koymaktadır. Bu tespit, hastalığın görüldüğü yerler, yol açtığı sorunlar ve bunların gündelik hayata etkileri ile ilgili hususlardır. Nitekim Gio Agostino Gilli'nin 24 Ocak 1564 tarihli Galata'dan gönderdiği mektupta İstanbul ve çevresinde altı ayda yaklaşık olarak 80.000 Türk'ün bu nedenle hayatını kaybettiği ifade edilmektedir. Ayrıca mezkûr hastalıktan dolayı üç ay içerisinde Osmanlıların elinde bulunan Hristiyan esirlerden üçte ikisinin de öldüğü belirtilmektedir⁴.

İstanbul'da görülen veba salgınından esirler haricinde de toplumun hemen hemen her kesimi etkilenmektedir. Bunlar içerisinde tüccarlar, elçiler, konsolosluk görevlileri, tercümanlar vd. gruplar yer almaktadır. Hatta bazı İtalyan tüccarların da bu hastalıktan dolayı hayatlarını kaybettikleri görülmektedir. Örneğin, Battista Ferraro'nun 22 Nisan 1564 tarihli İstanbul'dan Cenova'ya gönderdiği mektubunda Agustin Gilli adında bir tüccarın 4 gündür vebadan dolayı hasta olduğu belirtilmektedir⁵. Ferraro'nun 29 Mayıs 1564 tarihli bir diğer mektubunda ise mezkûr tüccarın vebadan dolayı durumunun ağırlaştığı ve hayatını kaybettiği ifade edilmektedir⁶. Benzer şekilde 29 Aralık 1564 tarihli mektuba göre İstanbul'da 4 tüccar vebadan dolayı hayatını kaybetmiştir. Yani, salgının ticareti sekteye uğratabilecek kadar ciddi sonuçları bulunmaktadır⁷.

Bu çalışmanın esasını Cenova Devlet Arşivi'ndeki İtalyanca belgeler oluşturmaktadır. Bu belgelerden özellikle XVI. ve XVII. yüzyıllarda İstanbul Galata'da görev yapan Ceneviz

¹ Eskiçağdan yakınçağa uzanan süreçte salgın hastalıkların birçoğunun tâun veya veba olarak adlandırılması ile ilgili problematik hakkında daha tafsilâtlı bilgi için bkz. Orhan Kılıç, "16-18. Yüzyıllarda Balkan Şehirlerinde Yaşanan Veba Salgınları ve Sosyo-Ekonomik Etkileri", *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri*, C. III, Ed. Zafer Gölen, Abidin Temizer, Ankara 2016, s.1183-1184.

² Ortaçağda ve yeniçağda Osmanlı coğrafyası ile dışındaki coğrafyalarda meydana gelen salgın hastalık kaynaklı göçler ve etkileri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Orhan Kılıç, "Orta ve Yeniçağlarda Salgın Hastalıklar, Göç ve İskân", *Geçmişten Günümüze Göç II*, Ed. Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2017, s. 1239-1245.

³ Nühket Varlık "Tâun", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.40, İstanbul 2011, s.176.

⁴ "et é che da 6 mesi in acqua in Constantinopoli et suo circuito son morti 80 milia Turchi di Peste tutti scritti, la qual Peste a ammazzato li dua terzi dell schiavi cristiani del gran Turcho da tre mesi in acqua " Archivio di Stato di Genova, Archivio Segreto, Mazzo 2169, 24 Ocak 1564.

⁵ ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2169, 22 Nisan 1564.

⁶ ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2169, 29 Mayıs 1564.

⁷ ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2169, 29 Aralık 1564.

elçilerinin merkeze gönderdikleri mektuplar (lettere) son derece önemlidir. Mazzo 2169 numaralı dosya İstanbul'daki Ceneviz temsilcilerinin yazışmalarından oluşmaktadır ve 1556-1565 yıllarını kapsamaktadır. XVII. yüzyıla ilgili yazışmaları içeren Mazzo 2171 numaralı dosya 1665 ve 1669 arasında ihtiva etmektedir. 2172 numaralı dosya ise 1672-1713 dönemini kapsamaktadır. Turchia Lettere Consoli başlıklı 2703 numaralı dosya ise İzmir, Gelibolu ve Sakız Adası'nda görev yapan Ceneviz konsoloslarının gönderdikleri mektuplardan oluşmaktadır ve 1666-1716 yılları arasındaki gelişmelerden bahsetmektedir.

1- XVII. Yüzyılda İstanbul'da Veba Hastalığı

İstanbul'da salgınların XVII. yüzyıl boyunca da devam ettiği Ceneviz temsilcilerinin yazışmalarından anlaşılmaktadır⁸. Özellikle yüzyılın ikinci yarısındaki 1668-1675 dönemi salgınları raporlarda ve mektuplarda kendine yer bulmaktadır. Buna göre veba hastalığı mezkûr yüzyılda Osmanlılar için önemli bir sorun olmaya devam etmektedir.

Galata'dan Ceneviz Büyükelçisi Sinibaldo Fieschi 18 Aralık 1668 tarihinde merkez Cenova'ya gönderdiği mektubunda, İstanbul'da çıkan vebadan dolayı kendisinin de salgın tehdidiyle karşı karşıya olduğunu hatta iki görevlisinin hayatını kaybettiğini belirtmektedir. Mezkûr elçi, 12 Kasım 1670 tarihli bir diğer mektubunda da geçen hafta içerisinde bir görevlisinin vebaya yakalandığını ve üç gün içinde hastalıktan dolayı hayatını kaybettiğini dile getirmektedir. Bu mektuplardan anlaşıldığı kadarıyla İstanbul'da veba hastalığı hâlâ devam etmektedir⁹. Ancak, salgının bazı veba vakalarına rağmen İstanbul ve çevresinde sonbaharda durma noktasına geldiği de belirtilmektedir.

Ceneviz elçilerinin yazışmalarında oldukça sık geçen tüccarlar XVII. yüzyılda da mektuplara konu olmaya devam etmektedir. Nitekim İstanbul'dan Sinibaldo Fieschi'nin 18 Ekim 1669 tarihli mektubunda tüccar Agostino Spinola ve Michel Angelo Pieri'den bahsedilmektedir. Agostino Spinola İstanbul'a gelirken bir sıkıntı yaşamamış gibi duruyorsa da İstanbul'da veba hastalığının izlerinin bazı yerlerde görülmeye başlandığı belirtilmektedir. İstanbul'da kaldığı yerin etrafında 10 vakanın görülmesinin akabinde arkadaşı Michel Angelo Pieri'nin evine geçmiş ve orada kalmaya başlamıştır¹⁰.

Sinibaldo Fieschi, İstanbul'da görülen veba hastalığından dolayı vatandaşlarını korumak amacıyla gerekli tedbirleri almaya çalışmıştır. Örneğin 6 Şubat 1670 tarihinde İstanbul'dan merkeze gönderdiği mektubunda yapılan harcamaları ifade ederken veba hastalığı ile ilgili önlemlere de değinmiştir. İstanbul'da vebanın ateşinin yükselmeye başlamasıyla merkezden uzak yerlerde, taşrada kır evlerine¹¹ taşınarak Ceneviz tüccarlarını, denizcilerini, elçilerini ve devlet görevlilerini yani seçkinleri korumayı onları izole ederek mezkûr hastalığa yakalanma riskini azaltmayı düşünmüşlerdir. Zamanla buraları vebadan kaçanlar için cazip birer mekân haline dönüşmüştür. Bu bağlamda evlerin yıllık kira gideri için 200 duka tahsis edilmiştir¹². Venedik

⁸ XVII. yüzyılın ilk yarısındaki salgınlar en bariz biçimde 1603, 1611-1613, 1620-1624, 1627, 1636-1637, 1647-1649 yılları arasında görülmüştür. Nükhet Varlık, "İstanbul'da Veba Salgınları", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük Osmanlı Tarihi*, Çev. Ahmet Aydoğan, İstanbul 2015, s.150.

⁹ "afflitto dalla Peste essendomi la settimana passata morto il cameriere in tre giorni et il despensiere dell'istesso male indisposto et non so di chi servirmi " ASG, Archivo Segreto, Mazzo 2171, 12 Kasım 1670.

¹⁰ "Il Sr. Agostino Spinola dovera andar seco di compagnia et non mancherà d'esser viaggio pericoloso, stante che li luochi per dove devono passare, et alloggiare sono pieni di Peste et in questa citta poco si sente, nonostante che nella strada dove lo dimoro siano seguiti già dieci casi di peste in diverse case e sono quasi risoluto ritirarmi di nuovo alla Casa di Compagna stante, che la casa di Michel'angelo Pieri, è già fornita et è stato giudicato a suo favore conformanza desiderato " ASG, Archivo Segreto, Mazzo 2171, 18 Ekim 1669.

¹¹ Nitekim XVII. yüzyıl seyyahlarından Chardin İstanbul'da bulunduğu dönemde 19 Temmuz 1672 tarihinde Sinibaldo Fieschi'nin Boğaz'da bulunan kır evinde üç gün kaldığını belirtmektedir. Jean Chardin, *Chardin Seyahatnamesi*, Ed. Stefanos Yerasimos, İstanbul 2014, s.90-91.

¹² "Oltre di questo li è convenuto tener casa in campagna per sottrarre la vita et il publico decoro dal continuo fuoco della Peste, dalla quale ogn'anno la casa del rresidente è stata infetta, non potendo un publico ministro evitare il

elçisi de İstanbul'daki veba salgınından dolayı benzer bir uygulamaya başvurmuştur. Hristiyanların oturduğu Galata bölgesinin daha korunaklı olması nedeniyle vakaların az olmasına rağmen Venedik'e gelen 3 Ocak 1671 tarihli belgeye göre İstanbul'da mukim olan Venedik elçisi (balyos) Alvise Molin vebanın bulaşma ihtimalinden dolayı Arnavutköy bölgesine geçmiştir¹³.

Sinibaldo Fieschi'nin 20 Şubat 1670 tarihli mektubunda mevsimsel olaylarla veba hastalığının ilişkilendirildiği görülmektedir. İstanbul'dan gönderdiği mektubunda son 50 yılın en sert ve karlı kış mevsiminin yaşandığı bu nedenle kulübelerin ve kayıkların üstü olmak üzere her yerin balıklarla dolduğunu belirtmektedir. Bunun akabinde de kendilerinin ölümcül bir veba hastalığıyla karşılaşma ihtimalinden dolayı endişeli bir durumun varlığından bahsedilmektedir¹⁴.

Fieschi'nin ileri tarihli diğer mektuplarında İstanbul'da vebanın etkisini fark edilir derecede göstermeye başladığı kayıtlıdır. Şehirde hissedilmeye başlanan hastalık devlet görevlilerinin hayatını kaybetmelerine neden olmaktadır. Örneğin, Sinibaldo Fieschi'nin 22 Eylül 1670 tarihli mektubunda tercümanlar ve ailelerinden bazılarının bu hastalıktan dolayı hayatlarını kayb ettikleri belirtilmektedir. Buna göre birinci tercüman Tomaso Geracci'nin eşi ve babası ile bir İngiliz tercüman aynı kaderi paylaşmaktadır¹⁵.

1671 yılına gelindiğinde Cenevizlilerin endişelerinde hiç de haksız olmadıkları görülmüştür. Örneğin, Fieschi 10 Mayıs 1671 tarihli mektubunda vebanın şehirde hızla etkisini göstermeye başladığını gündelik hayatı olumsuz etkilediğini ve diplomatik görüşmelerin yarıda kaldığını ifade etmiştir. Öyle ki, Fransa elçisi ve Hollanda elçisi ile yapılması düşünülen görüşmeler ileri bir tarihe ertelenmiştir¹⁶. Mezkûr büyükelçiden sonra göreve gelen Pompeo Giustiniani de benzer şekilde İstanbul'da görülen veba hastalığının yayılmaya başladığını merkeze iletmiştir¹⁷.

1671 yılının bahar aylarında İstanbul'da görülmeye başlanan veba salgını Osmanlı donanmasının sefere götürmek için gemilerinde istihdam ettikleri Hristiyan esirleri de etkilemiştir. Nitekim Edirne'den Venedik'e gelen 21 Mart 1671 tarihli mektupta Garp Ocaklarının ve Tatarların kadırgaları techiz etmek amacıyla gönderdikleri esirlerin, buldukları saraya veba hastalığının girmesi¹⁸ dolayısıyla çok fazla sayıda kayıp verdikleri belirtilmiştir¹⁹. Bu nedenle Osmanlıların nisan ya da mayıs ayında çıkmayı düşündükleri seferlerin gerçekleşmeme ihtimalinden bahsedilmiştir.

concorso, e commercio della gente tanto de mercadanti e marinari, quanta di molti altri, che godono la protezione della loro persona, e non mancano mai giuditii e per piccola casa che sia ascende all'anno pezzi ducento dico " ASG, Archivo Segreto, Mazzo 2171, 6 Şubat 1670.

¹³ The National Archives, State Papers (SP) 120/3, 3 Ocak 1671.

¹⁴ " *Li temporale in questo paese sono assai rigorosi, et si fratta, che in 50 anni non hanno mai visto staggione cosi fiera, e piena di nevi, et è rimarcabile che questi tempi hanno caggionato un'abondanza de pesci tanto grande che con le lette e grembiali si pesca et empiono le barche, essendo li pesci piu morti che vivi galeggiando sopra dell'aqua et si teme d'un influenza pestilenziale che Iddio ci liberi* " ASG, Archivo Segreto, Mazzo 2171, 20 Şubat 1670.

¹⁵ " *Altre novita sono qualche casi di peste con altre malatie maligne de quali é morto la moglie del primo dragomano come anche il Padre del Tomaso Geracci et un dragomano d'Inghilterra* " ASG, Archivo Segreto, Mazzo 2171, 22 Eylül 1670.

¹⁶ ASG, Archivo Segreto, Mazzo 2171, 10 Mayıs 1671.

¹⁷ " *La peste si comincia far sentire in Costantinopoli non lasciando di seguire qualche caso ancora in questa regione* " ASG, Archivo Segreto, Mazzo 2171, 27 Eylül 1671.

¹⁸ İlerleyen tarihlerde benzer bir duruma da 1669 Girit Savaşı'ndan sonra Osmanlılar ile Venedikliler arasındaki sınır hududunun belirlenmesi amacıyla Venedik senatosu adına görevlendirilen Diplomat Battista Nani'nin mektuplarında rastlanmaktadır. 25 Mayıs 1671 tarihli mektubunda Saray'da ve Bosna'da yaşanan veba salgınından bahsetmektedir. Güner Doğan, "Girit Muharebesi Sonrası Osmanlı-Venedik Hududu (1671)", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 10, sayı. 3, 2019 Aralık, s.7.

¹⁹ " *perche la peste era entrata nel Serraglio de Schiavi, dove n'era morto gran quantita, che vi erano stati condotti dalla Barbaria e Tartaria per armarne le Galere, erano stati inviati due Capigi cum grosse somme, uno al Gran Kam de Tartari, e l'altro in Barbaria, per comprarne quella quantita ne potessero avere per l'armamento delle Galere e Maone, che si andavano allestendo per sortir fuori nel prossimo Aprile* " SP, 120/3, 21 Mart 1671.

Veba hastalığı aynı zamanda donanmanın İstanbul'dan hareket zamanlarını da etkileyen önemli bir unsurdur. Osmanlı donanmasının sefere çıkış zamanlarındaki belirleyicilerden biri olarak hastalığın seyri dikkate alınmaktadır. 1671 yılının Nisan ayında vebanın etkisinin azalmasıyla Osmanlılar Karadeniz kıyılarında sahip oldukları kaleleri takviye amacıyla bazı askeri birlikleri bu taraflara göndermişti. Osmanlıların başta Azak (Asach) olmak üzere kadirgalarla yapılan bu sevkiyattaki amacı mezkûr kıyılara Rusların yapmayı düşündüğü akınları engellemek olmuştur²⁰.

İstanbul'daki Ceneviz temsilcilerinin yazışmalarında en dikkat çekici noktalardan birisi de Türklerin vebanın bulaşıcılığını gözardı ederek kaderci bir yaklaşımı benimsemeleridir²¹. Osmanlı topraklarında yaşayan insanların vebayı çok dikkate almadıkları, kıymet vermedikleri ve hastalığa alışkın oldukları belirtilmektedir. Hâlbuki 4 Temmuz 1671 tarihinde Venedik'e gönderilen mektuba göre veba salgını İstanbul ve çevresinde katliam derecesinde ölüme neden olmaktadır²².

Veba hastalığı ertesi yıllarda da İstanbul ve çevresinde görülmeye devam etmektedir. Salgının etkisi alışıldan daha da fazla kendini göstermektedir²³. Nitekim 2 Eylül 1673 tarihinde İzmir'deki Ceneviz konsolosu Gio. Luigi Gentile'nin gönderdiği mektuba göre İstanbul'da veba salgını gündelik yaşamı oldukça fazla etkilemektedir ve tablo her geçen gün daha da ağırlaşmaktadır²⁴. Ancak ilerleyen zamanlarda hastalık yavaşlama seyrine girmektedir. Mezkûr elçinin 22 Aralık 1673 tarihli mektubunda İstanbul ve çevresinde vebanın oldukça azaldığından bahsedilmektedir²⁵. Ertesi sene için de bu durumun devam ettiği ve hastalığın seyrinin yavaşladığı belirtilmektedir.

İstanbul'da görülen veba salgınları sadece Osmanlı topraklarıyla sınırlı kalmamaktadır. Uluslararası bir ticaret merkezi olmasından dolayı Osmanlı limanlarından hareket eden gemilerle birlikte Avrupa'ya da taşınmaktadır. Nitekim İstanbul'dan hareket eden Santa Casa di Loreto adlı gemi hastalığı Venedik'e ulaştırmıştır²⁶. Venedik'te XV. yüzyıldan itibaren karantina uygulaması olsa da şehirde çok sık veba salgını yaşanmıştır. Osmanlı topraklarından gelen gemilerdeki kişileri karaya çıkmadan önce karantina altına almışlardır. Örneğin 1675 yılının Aralık ayında İstanbul'daki elçi Giacomo Querini görevinin sona ermesiyle beraber sole d'oro (altın güneş) adlı gemi ile Venedik'e doğru yola çıkmış ancak karaya adım atmadan önce Lazaretto'da gemidekilerle birlikte karantina altına alınmıştır²⁷.

²⁰ "mentre vi era anche cessata la peste, haveva in tanto fatto inviare sopra le Galere alcune Militie nel Mar Negro per rinforzo di quelle Fortezze, specialmente di quella di Asach, e per reprimere le scorrerie, che facevano in quelle Costiere i Russi " SP, 120/3, 18 Nisan 1671.

²¹ Osmanlıların sahip olduğu kaderci anlayış hakkında daha tafsilatlı bilgi için bkz. Nükhet Varlık, *Akdeniz Dünyasında ve Osmanlılarda Veba*, 1347-1600, çev. Hazal Yalın, İstanbul 2017, s.108-118.

²² "La Peste in quelle parti faceva della strage, benche conforme al solito di quella gente era poco stimata" SP 120/3, 4 Temmuz 1671.

²³ 1673 yılında İstanbul'da bulunan Antoine Galland da şehirde görülen veba hastalığına temas etmektedir. Özellikle yaz mevsiminde hastalığın seyrinin ağırlaştığından bahsetmektedir. Eylül ayında gönderilen bostancıbaşı aracılığıyla veba nedeniyle İstanbul'dan, Beyoğlu ve Galata'dan Karadeniz kanalına gelenlerden geri dönmelerinin istendiğini belirtmektedir. Antoine Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Anılar (1672-1673)*, C. II, Ed. Charles Schefer, Çev. Nahid Sırrı Örik, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1987, s.84, 88, 95, 104.

²⁴ "In Constantinopoli la Peste si faceva sentire piu del solito" ASG, Archivo Segreto, Mazzo 2703, 2 Eylül 1673.

²⁵ "Solo che in Constantinopoli é circonvicini lochi la peste era ralentata asai" ASG, Archivo Segreto, Mazzo 2703, 22 Aralık 1673.

²⁶ SP, 120/3, 17 Ocak 1671.

²⁷ "Con la Nave Sole d'oro si é dal suo baliagio di Constantinopoli restituito alla Patria il Cavalier Querini sbarcato al Lazaretto per farvi la quarantena " SP, 120/4, 14 Aralık 1675.

2- XVII. Yüzyılda İzmir’de Veba Hastalığı

Ceneviz temsilcilerinin gözlemlerine göre salgın hastalıklar liman kentleri ve çevresinde yoğunlaşmış görünmektedir. İstanbul haricinde Osmanlıların en önemli uluslararası ticaret merkezlerinden biri olan Anadolu’nun batısındaki İzmir şehrinde de tarih boyunca çok sık veba salgınına şahit olunmuştur. Ceneviz temsilcilerinin raporlarına göre şehirde 1667 ve 1674 yıllarında veba salgınları yaşanmıştır. XVII. yüzyılda ciddi sonuçları olan mezkûr salgınlar, şehrin ekonomisinin yükseliş dönemiyle aynı zamanda görülmüştür.

1667 salgını İzmir şehrinde oldukça fazla yayılım alanı bulmuş ve ertesi yıllarda da eskisi kadar olmasa da etkisi devam etmiştir. Şehirde, ilkbaharın gelmesiyle beraber bazı veba vakaları görülmeye başlamıştır. 1667 yılının ilk günlerinden beri İzmir şehrinde etkili olan vebayla ilgili mektuplar bahar başlarından itibaren Cenova’ya ulaşmıştır. Nitekim Ottavio Doria’nın 16 Mart 1667 tarihli mektubunda İzmir’de bazı veba olaylarının patlak verdiği belirtilmiştir. Buna çok fazla önem verilmesi de salgının hemen hemen tüm sene etkili olabileceği beklentisi ifade edilmiştir. Şehirde veba hastalığının özellikle Rumların ve Yahudilerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde etkili olduğu bildirilmiştir. Ancak aynı mektupta Cenevizlilerin San Giovanni Battista gününde yani 24 Haziran’da Tanrı’nın isteği üzerine vebanın sona ereceği beklentisinde oldukları da ifade edilmiştir²⁸.

Ottavio Doria’nın diğer mektuplarında da İzmir’deki veba hastalığından bahsedilmiştir. Örneğin, 28 Nisan 1667 tarihli mektupta İzmir’deki veba hastalığının günlük ölümlerle kendini yeniden hissettirdiği ifade edilmiştir²⁹. 22 Mayıs 1667 tarihli bir başka mektupta da büyükelçi Gio Agostino Durazzo’nun İzmir’den ayrılmasından sonra hastalığın şehrin her tarafına dağıldığı belirtilmiştir³⁰. Hastalık bahardan sonra yaz mevsiminde de devam etmiştir. Ancak yazın sonlarına doğru hastalığın geçtiği belirtilmiştir. Örneğin, Doria’nın 15 Eylül 1667 tarihli mektubunda İzmir ve çevresinde 23 Ağustos’tan beri herhangi bir vakaya rastlanmadığı ve Tanrı’nın bu şehri hastalıktan kurtardığı ifade edilmiştir. Mektupta ayrıca şu ana kadar vebadan dolayı 252 kişinin hayatını kaybettiği aktarılmıştır³¹. Ölenler arasında İzmir’de görev yapan İngiliz konsolosu da yer almıştır. Nitekim Ottavio Doria İzmir’den 10 Kasım 1667 tarihinde gönderdiği mektubunda İzmir’deki İngiliz konsolosunun değişiminden bahsetmiştir. İzmir’deki İngiliz konsolosunun veba hastalığından dolayı ölümü nedeniyle ilk ziyaretlerinden birini yeni atanan konsolosa yaptığını belirtmiştir³².

İzmir için 1668 yılı veba açısından biraz daha hafif geçmiştir. 1 Şubat 1668 tarihli mektupta kış mevsiminde birkaç vaka dışında şehirde sağlık anlamında her şeyin yolunda olduğu belirtilmiştir. Ayrıca ilkbaharda da durumun bu şekilde devam edeceği önemli bir sorunun yaşanmayacağı beklentisi hâkimdir³³. 8 Mayıs 1668 tarihli mektup bu durumu teyit etmektedir. Geçen yıla göre bir kaç veba vakasının görüldüğü ve bahar mevsiminin hastalık noktasında güzel

²⁸ “ *Ho scritto a VV SS Serenissime a bastanza con Pinco fiamingo che parte domani, e con questa solo mi occorre dirle, che da qualche giorni in qua si sono scoperti in questa Citta diversi casi di peste, sebene pare che non se ne faci conto, atteso che é cosa che sole farsi sentire quasi tutti li anni, venendo casata da la lordura in che vivono immensi questi greci et ebrei, si ha pero per esperienza che venendo il giorno di San Giovanni Battista cessa, voglia Dio che sia cosi* ” ASG, Archivo Segreto, Mazzo 2703, 16 Mart 1667.

²⁹ ASG, Archivo Segreto, Mazzo 2703, 28 Nisan 1667.

³⁰ “ *Doppo la partenza del Signor Ambasciatore la peste qui si é maggiormente acesa havendo pigliato ogni parte della Citta* ” ASG, Archivo Segreto, Mazzo 2703, 22 Mayıs 1667.

³¹ “ *Alla fine si é compiaciuto il sre Iddio di liberare dalla peste questa Citta, e tutti questi luoghi circonvicini, essendo sino delli 23-del mese prossimo passato, che non si é sentito caso alcuno. É stata veramente una peste straordinario havendo fatta gran strage giudicandosi che li morti siano ascesi a 252 in piu* ” ASG, Archivo Segreto, Mazzo 2703, 15 Eylül 1667.

³² ASG, Archivo Segreto, Mazzo 2703, 10 Kasım 1667.

³³ “ *Qui si gode grazia di Dio, ottima salute, et andando la stagione con freddi a lei adeguati si crede che questa Prima vera non s’habbia a sentir male di pregiudizio notabile* ” ASG, Archivo Segreto, Mazzo 2703, 1 Şubat 1668.

geçtiği belirtilmektedir³⁴. Gündelik ölüm oranları dikkate alındığında bu tablonun yaz döneminde de devam ettiği görülmektedir. Nitekim İzmir'deki Ottavio Doria'nın 1 Haziran 1668 tarihli mektubunda veba hastalığının Türkler, Rumlar ve Yahudiler arasında yayıldığı geçen sene yani 1667'de³⁵ günde yaklaşık 300 kişinin öldüğü şimdilerde ise hastalığın etkisinin azalmaya başladığı ve sayının günde 6 ya da 7 kişiye düştüğü ifade edilmektedir³⁶. 20 Ağustos 1668 tarihli yazışmada ise İzmir'de yaklaşık 30 gündür yani 20 Temmuz'dan beri bir hastalık vakasına rastlanmadığı ve yılın geri kalanında da veba hastalığından dolayı herhangi bir sıkıntının yaşanmayacağı öngörülmektedir³⁷. Örneğin, 2 Ekim 1668 tarihli mektup bu durumu teyit etmektedir. Şehirde sağlık anlamında her şeyin yolunda olduğu ancak İstanbul'da vebadan dolayı yoğun bir şekilde şikâyetlerin başladığı belirtilmektedir³⁸.

1670'li yıllara gelindiğinde İzmir'de veba hastalığı ile ilgili aynı seyir devam etmektedir. Ottavio Doria'nın 7 Ağustos 1670 tarihli bir başka mektubunda burada bazı veba olaylarının patlak verdiği belirtilmektedir. Mektupta, Osmanlı topraklarının doğası dışında mevsimsel olarak bu hastalığın ortaya çıktığı, ancak daha fazla ilerleme kaydetmeyeceği beklentisi olduğu, 16 gündür başka bir vakanın duyulmadığı ifade edilmektedir³⁹.

Doria'dan sonra İzmir'de görev yapan Konsolos Gentile de benzer sürece işaret etmektedir. 4 Eylül 1671 tarihli mektubunda geçmişte hastalığın oldukça fazla görüldüğünü şimdi ise oldukça hafiflediğini ve son 2-3 gündür herhangi bir vakaya rastlanmadığını belirtmektedir⁴⁰. Ertesi sene için de benzer durumun geçerli olduğu görülmektedir. Mezkûr konsolosun 1 Haziran 1672 tarihli mektubuna göre İzmir limanında uzun süre etkili olan veba hastalığının artık minimum seviyelerde olduğu ve çok da fazla hastalıkla ilgili şüpheye yer olmadığı ifade edilmektedir⁴¹.

1674 yılına doğru şehirde hastalığın tekrar ortaya çıktığı belirtilmektedir. Özellikle bahar mevsiminde görülmeye başlayan hastalığın yazın gelmesiyle beraber şiddeti artmaktadır. Nitekim Konsolos Gentile 11 Mayıs 1674 tarihinde gönderdiği mektupta İzmir'de veba hastalığının görülmeye başladığını ve 5 Yahudi'nin hayatını kaybettiğini bildirmektedir⁴². 11 Haziran 1674 tarihli bir diğer mektubunda da Yahudilerle beraber Türklerin ve Rumların da vebaya yakalandığı ve hastalığın günde 15-20'den fazla kişinin ölümüne neden olduğu hatta aynı gün Frenklerden

³⁴ “ *Habbiamo qualche caso di Peste eredendosi residuo dell'Anno passato, é correndo la stagione proporzionatamente a favore della salute si sua che non vi habbia ad esser per severanza di male che cosi ho conceda* ” ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2703, 8 Mayıs 1668.

³⁵ Fransa'nın Osmanlı elçisinin katibi olan Galland, İzmir'de vebadan hayatını kaybedenler ile ilgili olarak 6000 Türk, 600 Rum, 500 Ermeni, 800 Musevi, 20 Fransız ve bazı Hollandalı tüccarların olduğuna dikkat çekmektedir. Ayrıca yedi yıl sonra 1674'te İzmir'de görülen salgında da 5000 Türk, 500 Musevi, 500 Rum ve 300 Ermeninin hayatını kaybettiğini belirtmektedir. Antoine Galland, *İzmir Gezisi. Antoine Galland'ın Bir Elyazması (1678)*. Ed. Frédéric Bauden, Çev. Erol Üyepazarıcı, İzmir 2003, s.102.

³⁶ “ *La Peste fa qualche progresso tra Turchi, Ebrei e Greci non ascendendo il numero de morti a 6 e 7 il giorno che in comparazione dell'Anno passato quando quotidianamente ne motivano 300 stimano il fatto di poco rilievo. Dio ci conservi mentre non havendo che sogguengerli con humilissima riverenza resto* ” ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2703, 1 Haziran 1668.

³⁷ “ *Sono gia passati 30 giorni che non é succeduto caso di contagio onde si crede che il restante di quest'Anno deva trascorrere senza pregiudizio alcuno di Peste grazie a Dio* ” ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2703, 20 Ağustos 1668.

³⁸ “ *Mentre non ce essendo altro di nuovo se non che qui si gode perfetta salute, e che di Costantinopoli sentirsi le doglianze d'un acertissima Peste* ” ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2703, 2 Ekim 1668.

³⁹ ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2703, 7 Ağustos 1670.

⁴⁰ “ *qui non vie altro di novo solo che seguono delle malattie assai e in 2 o 3 giorni sa moriono pero senza segni sin hora di peste* ” ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2703, 4 Eylül 1671.

⁴¹ ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2703, 1 Haziran 1672.

⁴² “ *qui non ce altra novita solo che pare che la Peste si comincia a scoprire in questa Citta essendone gia morti cinque di simil male della natione Hebraea ancorche da detta natione venga havuta e coperta e come stile di questi Paesi, non si fa per essa inquisitione nessuna* ” ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2703, 11 Mayıs 1674.

birinin de hıyarcıklı vebaya⁴³ (bubone) yakalandığı ifade edilmektedir⁴⁴. Konsolos, bir gün sonra kaleme aldığı mektupta da vebanın bulaşıcılığının artmaya başladığını, her geçen gün ilerlediğini bu nedenle kendisinin de ailesiyle beraber 13 Mayıs'tan beri evden çıkmadığını yazmaktadır⁴⁵. Aldığı tedbirlere rağmen veba hastalığına yakalanmış ve 3. günün sonunda hayatını kaybetmiştir⁴⁶. 1671-1674 yılları arasında İzmir'de görev yapan Gentile'nin 29 Temmuz 1674'te ölümünden sonra yerine Simon Massa geçmiştir. Mezkûr konsolos da merkeze yazdığı 13 Eylül 1674 tarihli mektubunda oldukça geniş bir alana yayılan vebaya yakalanma ihtimalinden bahsetmiştir⁴⁷.

İzmir'de salgının etkileri ertesi sene de görülmeye devam etmektedir. Örneğin, Cenevizlilerin İzmir'deki konsolos vekili Garibaldo'nun 19 Ağustos 1675 tarihinde yazdığı mektupta iki Fransız tercümanın vebadan dolayı hayatını kaybettiği ifade edilmektedir⁴⁸. Salgın bir hastalığa dönüşen vebanın 1676 yılına gelindiğinde İzmir'de 30.000 kişinin hayatına neden olduğu belirtilmektedir⁴⁹.

XVII. yüzyılın son çeyreğinde de İzmir ve çevresinde veba hastalığının devam ettiği görülmektedir. İzmir'deki Ceneviz konsolosu Gio Andrea Langeti, 13 Nisan 1678'de yazdığı mektupta Manisa şehri ile Bozcaada ve Midilli adalarında da vebanın salgın haline geldiğini ve büyük bir katliama neden olduğunu belirtmektedir. Ayrıca İzmir'de salgından dolayı günde 50'den fazla kişinin öldüğünü de yazmaktadır⁵⁰. Bununla beraber yaz mevsiminin gelmesi ve sıcaklıkların artışıyla beraber durumun daha da kötüleşeceğini vurgulamaktadır.

3- XVII. Yüzyılda Osmanlı Hakimiyetindeki Diğer Topraklarda Veba Hastalığı

Ceneviz temsilcileri vebanın sadece İstanbul ve İzmir'de değil diğer Osmanlı sınırlarında da varlığına temas etmişlerdir. Osmanlı topraklarının genişlemesine paralel olarak Balkanlar, Doğu

⁴³ Hıyarcıklı veya bubonik veba, septisemik ve akciğer vebası ile birlikte insanlık tarihindeki veba salgınlarının çeşitleri arasında yer almaktadır. Hıyarcıklı vebaya neden olan Yersinia pestis adlı bir bakteridir. Bu bakterinin doğal yaşam alanı olarak iki farklı sıçan türü bulunmaktadır. Hastalığı sıçandan insana taşıyan ise sıçan piresidir. Sıçanlar vebadan öldükçe pireler de kendilerine başka yaşam alanları olarak insanları bulmaktadır. Yersinia pestisin vücuda girmesiyle beraber 2-10 gün sonra belirtiler ortaya çıkar. Bundan bir iki gün sonra pirenin ısırdığı yerde kızarıklık görülmeye başlar. Buradan lenf yoluyla bölgesel lenf bezlerine ilerleyerek yerleşiyor ve burada artarak o bölgenin şişmesine neden olur. Bunlara bubon (hıyarcık) adı verilir. Pireler en fazla bacadan ısırdığından kasık lenf bezleri şişer. Bu şişliklere Yunanca kasık anlamına gelen baubon kelimesinden dolayı bubon (bubo) adı verilmiştir. Ciltteki bu şişme tıpta bubo ya da hıyarcık olarak ifade edildiğinden hastalığın bu türüne ya da evresine de bubonik denir. Eğer tedavi edilmezse enfeksiyonu kapalı hastaların da yüzde sekseni 3-5 gün içerisinde hayatlarını kaybetmektedir. Onur Ural, "Yersinia Türleri", *Enfeksiyon Hastalıkları ve Mikrobiyolojisi*, İstanbul 2008, s.1892-1893, Yaron Ayalon, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler*, Çev. Zeynep Rona, İstanbul 2020, s.14.

⁴⁴ " *La Peste anche si fa sentire in questa citta con danno non ordinario. Qui in Smirne la Peste si fa sentire grandemente e va crescendo giornalmente e gia si é dilatata in tutte le nationi, ancorche il maggior danno si senta nelle nationi Grecha, Turcha et Hebrea é ne muoiono 15 e 20 é piu al giorno, si comincia parimente far sentire nelle Nationi Franche et hoggi si é scoperto uno infetto con Bubone a canto alla mia casa* " ASG, Archivo Segreto, Mazzo 2703, 11 Haziran 1674.

⁴⁵ " *solo che il mal contagioso si é andato, e va ogni giorno avanzando, et io sono gia dall 13 caduto in qua che mi sono serrato in Casa senza praticar con nessun ne mi ne la mia famiglia e non o stimato bene abandonar la casa havendo li dennari, et effetti dell ec.ma camera, appresso di me, quale in congiunture simil potrebbero correr qualche riscio di esser rubbati, atteso che tutti l'altri nostri consoli si sono riturati dei loro villaggi con mercanti, eceto il Sr. Console Francese il quale pure si é rinchiuso in casa et la nostra strada che volgarmente si due di Franchi resta abbandonata di habitanti* " ASG, Archivo Segreto, Mazzo 2703, 12 Haziran 1674.

⁴⁶ ASG, Archivo Segreto, Mazzo 2703, 29 Temmuz 1674.

⁴⁷ ASG, Archivo Segreto, Mazzo 2703, 13 Eylül 1674.

⁴⁸ ASG, Archivo Segreto, Mazzo 2703, 19 Ağustos 1675.

⁴⁹ Neslihan Ünal, *İki Osmanlı Liman Kenti İzmir ve Selanik*, Ankara 2015, İmge Yayınevi, s.128.

⁵⁰ " *qui habbiamo qualche principio di peste (oltre ne luoghi circonvicini come Manassia, Mettelino e Tenedo, che fa gran stragge) e saranno morti di gia da 50 persone in piu fra le quali il P. Hippolito Bocolante esposto come vicario all'administratore de sacramenti terniamo pero di peggio e che passa per andar incontro alli caldi prender maggior possesso* " ASG, Archivo Segreto, Mazzo 2703, 13 Nisan 1678.

Akdeniz'deki liman kentleri ve adalar da hastalığın yayılma alanları içerisine girmişlerdi. 1666 yılında İstanbul'da görülen veba hastalığı Balkanlara⁵¹ da yayılmış ve Boğdan'a kadar etkisini göstermiştir⁵². Ertesi senelerde de veba bu bölgede etkisini devam ettirmiştir⁵³. Nitekim 1671 yılında İstanbul ve çevresinde etkin olan hastalık bir geçiş bölgesi olan Edirne'yi⁵⁴ de etkisi altına almıştır. Veba, Osmanlı ordusunun ilkbahar sonuna kadar bulunduğu şehirde askerlere kadar nüfuz etmiştir. Bunun neticesinde orada sadece altı gün içerisinde 16.000 ile 20.000 arasında insan hastalıktan dolayı hayatını kaybetmiştir⁵⁵. Mezkûr hastalık, 1674 yılında da Arnavutluk çevresinde etkisini göstermiştir. Bu bölgede şiddetinin azalarak tekrar ticari faaliyetlerin canlanabileceği ümidinden bahsedilmiştir⁵⁶.

Doğu Akdeniz'deki liman kentleri ve adalar da veba hastalığının görüldüğü önemli merkezlerdi. Hastalığın bu bölgelere Girit Seferi'nde olduğu gibi özellikle savaş ya da sefer zamanlarında askerler aracılığıyla taşınması çok kolaydı. Bu dönemde yukarıda bahsedilen Osmanlı topraklarında ve adalarda görülen veba hastalığı Doğu Akdeniz'deki Hanya'ya kadar hüküm süren bir noktaya geldi⁵⁷. Osmanlı yönetimi de hastalığın ordusunda yayılmasından dolayı tedbirler almaya çalıştı. 1668 yılının başlarında Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa Osmanlı ordusunu ikiye ayırarak bir kısmını Yeni Kandiye'ye diğer kısmını da Giofro (Gioffiro) Nehri⁵⁸ taraflarına gönderdi⁵⁹. Bu tedbirlere rağmen salgından dolayı Osmanlı ordusunda pek çok asker vefat etti⁶⁰. Benzer şekilde Kandiye'yi savunan Venedik askerlerinden bazıları da vebadan dolayı hayatlarını kaybetti.

Ottavio Doria'nın 13 Haziran 1670 tarihli mektubuna göre veziriazam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın kalabalık bir orduyla Sakız adası'nda olduğu ve geçmişte Kandiye'ye Osmanlılar tarafından taşınan veba hastalığının burada kontrol altına alındığı belirtilmektedir. Bazı Rum esnaflarda bu hastalığın görüldüğü içlerinden 3 kişinin vebaya maruz kaldığı ifade edilmektedir. S. Giovanni yakınlarında geniş bir yayılım alanı gösterse de Rumlar arasında kısa sürede bu

⁵¹ XVII. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı'nın Rumeli topraklarında görülen veba salgınları hakkında daha tafsilatlı bilgi için bkz. Mesut Ayar, Tarık Özçelik, "XIX. Asır Ortalarına Kadar Osmanlı'da Veba Salgınlarının Tarihçesi", *Osmanlı'da Salgın Hastalıklarla Mücadele*, İstanbul 2015, s.60-61. Kılıç, Agm, s.1186-1194.

⁵² State Papers (SP) 120/1, 24 Kasım 1666.

⁵³ Nitekim 26 Mart 1667 tarihinde Mora Mutasarrıfı Mehmed'in gönderdiği arzuhale göre Mora sancağındaki Anavarin-i Cedid kalesinde veba hastalığının görüldüğü belirtilmektedir. Benzer şekilde XVII. yüzyıl seyyahlarından Evliya Çelebi 1668 yılında Kandiye seferi için yola çıktığında Tırhala Sancağına bağlı Fener-âbâdân'a uğramış ve buradaki halkın veba yüzünden şehri terkettiğini bildirmiştir. BOA, İE. SH., 1/69, Tarih: 30.09.1077 (26.03.1667). Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff, 8. Kitap, İstanbul 2003, s.97.

⁵⁴ Osmanlı döneminde Edirne'de görülen veba vakaları hakkında daha geniş bilgi için bkz. Hasan Ali Cengiz, "XIX. Yüzyıla Kadar Edirne'de Görülen Salgın Hastalıklar", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 2020, s.515-525. 1675 yılında Edirne'de görülen veba salgını teyit edenlerden biri de İngiliz konsolosluk papazı John Covel'dir. Şehirde temmuz başında çok ciddi bir veba salgını olduğunu, bu nedenle şehrin dışına Karaağaç bölgesine götürüldüğünü, bir ay içinde salgının kaldığı yere kadar ulaştığını bu nedenle çadırda kaldığını ve görülen hastalıktan dolayı Edirne'de günde 900 kişinin öldüğünü ve burada yaklaşık olarak 3 ay kaldığını belirtmektedir. John Covel, *Bir Papazın Osmanlı Günlüğü. Saray, Merasimler, Gündelik Hayat*, Çev. Nurten Özmelek, İstanbul 2017, s.166-170.

⁵⁵ State Papers (SP) 120/6, 25 Şubat 1671.

⁵⁶ State Papers (SP) 120/4, 24 Kasım 1674.

⁵⁷ "La peste continuava col solito rigore nel Campo Ottomano dilattandosi fino alla Canea, altre parti del Regno" SP, 120/2, 24 Mart 1668.

⁵⁸ Osmanlı ordusunda çadırlar kale çevresine kurulma aşamasında su kaynaklarına yakın noktalar tercih edildi. Surlara paralel olarak ilerleyen Giofro Nehri de muhasara süresince askerlerin su ihtiyacının karşılandığı önemli bir yerdi. Veysel Göger, "Taş Yasdanup Toprak Döşenenler: Kandiye Kuşatması Örneğinde Osmanlı Askerlerinin Metristeki Mücadele ve Yaşamı (1667-1669)", *Osmanlı Araştırmaları*, LII, 2018, s.45

⁵⁹ "colle quali s'intende che il Primo Visir per cagione della peste, che fortemente grossava, era stato astretto divider il suo Esercito in due Corpi acquarterandone uno in Candia nuova e l'altro nella Valle del Gioffiro, lasciando 2 m. soldati alla custodia delli lavori alli Forti di Panigra e Mocenigo" SP, 120/2, 25 Şubat 1668.

⁶⁰ Râşid, M.-Çelebizâde İ. Â., *Târih-i Râşid ve Zeyli*, Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur vd. (yay.haz.), C.1, İstanbul 2013, s.113.

hastalığın sona ereceğine inanıldığı bu nedenle büyük bir güçle mücadeleye gerek olmadığı yakında Tanrı'nın bu hastalığı kendilerine vereceği şüphesinden kurtulmaları gerektiğini belirtmektedir⁶¹.

Salgın hastalığın görüldüğü liman kentleri ve adalardan biri de İzmir'e oldukça yakın bir mesafede bulunan Sakız adasıdır. Özellikle İstanbul ve İzmir'den hareket eden gemilerin güzergâhında bulunması nedeniyle ada hastalığa oldukça sık maruz kalmaktadır. Bu nedenle hastalığın adaya taşınması çok kolay bir yol izlemektedir. 1670 yılından itibaren adada görülen veba salgını⁶² ertesini senelerde de tesirini devam ettirmektedir. 31 Aralık 1671 tarihinde İzmir'den Ottavio Doria'nın gönderdiği mektuba göre Sakız adası ve çevresinde veba hastalığı etkisini sürdürmekte ve günde 12 ile 14 arasında kişi hayatını kaybetmektedir⁶³. İlbaharda ise bu hastalığın daha fazla yayılım göstermeyeceği tüm bölgeye değil de kalenin etrafındaki bazı yerlerde vakaların görülebileceğinden bahsedilmektedir⁶⁴. 1671 yılında görülen veba salgınının Sakız adası haricinde Rodos ve Kıbrıs adalarında da etkisini gösterdiği belirtilmektedir.

XVII. yüzyılda veba hastalığının sürekli olarak görüldüğü Osmanlı topraklarından biri de Mısır'dır. Asırlar boyunca Mısır'da veba salgınları pek sık görülmüş, nüfusun büyük çapta kırılmasına yol açmıştır. Bu hastalıktan ciddi biçimde etkilenen Mısır, aynı zamanda Osmanlı topraklarına İzmir ve İstanbul'a, adalara gelen gemileriyle salgının yayılmasına neden oluyordu. 1671 yılının başlarında İstanbul'da vebanın etkisi sınırlı iken burada oldukça yayılmış durumdadır. Nitekim 1671 yılının temmuz ayında İskenderiye'den Venedik'e gelen Anima del Purgatorio adlı geminin kaptanının verdiği bilgiye göre Mısır ve çevresinde veba hastalığının etkisi devam ediyordu⁶⁵. Bu gemi Venedik'e gitmeden önce İstanbul'a uğruyordu ve Mısır'da görülen veba hastalığının burada yayılmasına neden oluyordu. Anlaşılan o ki bu geminin İstanbul ve çevresinde 1671 yılının ortalarına doğru veba salgınının yayılmasında ciddi bir etkisi vardı⁶⁶. Bu şekilde hastalığın denizciler ve tacirler aracılığıyla yayıldığı ve belli bölgelerde epidemik hale geldiği bilinmekteydi.

1671 yılında veba salgınının yaygın hale geldiği yerlerden biri de Suriye bölgesidir. Özellikle liman kentlerinde hastalığın yoğun olarak görüldüğü bilinmektedir. Mısır ile Suriye limanları arasında gerçekleşen ticaret gemilerinin hareketliliği bunda başat rol oynamaktadır. Mısır'la aynı dönemde yani 1671 yılının ilkbahar ve yaz aylarında Suriye⁶⁷ çevresinde veba salgını oldukça

⁶¹ “ *Questo arrivo del G. Visir in Scio con la maggiore parte dell'Armata ci ha portato la Peste gia contralla in Candia, onde poi da alcuni Greci negozianti bassi di questa citta s'e derivata in questo luogo nel quale son seguiti tre casi in persona de medesimi Greci. Si crede pero da questi Signori Medici che essendosi attaccato il malore vicino a S. Giovanni tempo del solstilio, nel quale per esperienza havuta altre volte il male il e sempre cessato, non deve pigliar gran forza e che presto dubbiano esser liberi dal sospetto che Dio ci conceda* ” ASG, Archivo Segreto, Mazzo 2703, 13 Haziran 1670.

⁶² Bu bağlamda Mühürdar Paşa adlı bir şahsın 1670'lerde Sakız adasında görülen vebadan kaçtığı belirtilmektedir. Yaron Ayalon, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler*, Çev. Zeynep Rona, İstanbul 2020, s.149.

⁶³ Selim Parlaz, “Ceneviz Konsolos Mektupları Işığında XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir Limanına Yansıyan Hareketlilik Hakkında Bazı Notlar (1665-1675)”, 3. *Uluslararası Tarih Sempozyumu*, İzmir 2019, s.387.

⁶⁴ “ *Continua in Scio la peste dove ne moriro dodici in quattordici il giorno dubitandosi che questa primavera il male non s'habbia a diffondere in quel distretto, ma che si passa allargare con gran piccolo di questa Piazza che Dio la difenda* ” ASG, Archivo Segreto, Mazzo 2703, 31 Aralık 1671.

⁶⁵ “ *Con la Nave Anima del Purgatorio, che viene d'Alessandria si sente, che tuttavia in quelle parti vi regnasse il contagio* ” SP, 120/12, 11 Temmuz 1671.

⁶⁶ İstanbul'daki elçi Sinibaldo Fieschi'nin 20 Haziran 1671 tarihli mektubu da bu durumu teyit etmektedir. Osmanlı Sultanının, vezirleri ve devlet adamlarıyla Filibe'de olduklarını yaz mevsimini burada ve etrafındaki yerlerde geçireceklerini İstanbul'a geri dönmeyeceklerini, şehirde bazı sıkıntıların olduğunu ve bu nedenle şehrin ticarettten mahrum kaldığını, özellikle Mısır'dan gelen gemi ve şaykaların adalara ve buradaki kişilere veba hastalığını taşıdıklarını aynı şekilde İstanbul'a da mezkûr hastalığı getirdiklerini ifade etmektedir. ASG, Archivo Segreto, Mazzo 2171, 20 Haziran 1671.

⁶⁷ 22 Ağustos 1671 tarihli İstanköy (Kos, Stanchio) adasından Venedik'e gelen bir şaykanın getirdiği mektuba göre veba salgını Suriye'nin birçok bölgesi ile İskenderun çevresinde görülmüş ve katliam derecesinde ölümlere neden

yayılmış durumdadır. 6 Eylül 1671 tarihinde İskenderun'dan Cenova'ya gelen gemi kaptanının bildirdiğine göre Suriye'nin tüm kıyılarında özellikle Trablusşam, Varuti (Haret) Sayda (Saida) ve Yafa'da (Giaffa) veba salgını büyük bir katliama neden olmaktadır. Salgınla baş edebilmek için önemli bir mücadele gösterilse de Suriye limanlarına gelen gemilerdeki kişilerin karaya adım atması nedeniyle çok da etkili olunamamaktadır⁶⁸.

Sonuç

Ceneviz temsilcilerinin yazışmalarına göre veba başta İstanbul ve İzmir liman kentleri olmak üzere Osmanlı Devleti'nin birçok şehrini etkilemiş, binlerce kişinin hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Hastalığın yayılma sebepleri arasında özellikle mevsimler faktörler ön plana çıkarılmıştır. Temsilcilere göre İstanbul'da ve İzmir'de veba, genel olarak bahar aylarının gelmesiyle birlikte görülmeye başlamıştır. Veba, sıcak ve nemli ortamlarda çoğalma imkânı bulan mikroplardan ve pirelerin çoğalmasından dolayı, yaz aylarında en üst noktaya ulaşmıştır. Sonbahar ve kış mevsimlerinin başlamasıyla birlikte de etkisi azalmış ya da sona ermiştir.

Yazışmalardan elde edilen önemli tespitlerden biri de vebanın kısa ya da uzun süreli olup olmadığı ile ilgilidir. XVII. yüzyılda Osmanlı topraklarındaki salgınların İstanbul ve İzmir başta olmak üzere kısa süreli değil uzun süreli oldukları vurgulanmaktadır. Hastalığın bir iki yılla sınırlı kalmayıp beş on yıl arasında bir süreyi kapsadıkları görülmektedir. Bu şekilde mezkûr yerlerin Osmanlı'daki geçici veba odakları ve birer dağılım merkezi özelliğine sahip oldukları belirtilmektedir. Yani Osmanlı topraklarında görülen vebanın epidemiyolojik coğrafyası hakkında bilgi vermektedirler.

Vebaya karşı yaklaşımlar değerlendirildiğinde, hastalığı algılama ve onunla mücadele konusunda Osmanlılar ve Cenevizliler arasında benzerliklerin ve farklılıkların olduğu göze çarpmaktadır. Temsilcilere göre Osmanlılar vebanın bulaşıcılığı ve yayılması konusunda kadercı bir yaklaşımı benimsemektedirler. Hastalığa alışkın oldukları için önemsemedikleri ve üzerinde çok da fazla durmadıkları belirtilmektedir. Cenevizlilerin de vebayı ilahi takdir olarak algılamalarına karşın, hastalıktan korunmak için farklı çareler aradıkları görülmektedir. Kalabalık ortamlardan uzaklaşarak taşraya kır evlerine taşınmakta ve mümkün olduğu kadar işlerini buradan yürütmeye çalışmaktadırlar.

İtalyan gözlemcilerin vebaya yol açan nedenler konusunda herhangi bir tespitte bulunmadıkları görülmektedir. Ancak, hastalığın etkileri noktasında önemli bilgiler vermektedirler. Bazen kesin sayıları vermek suretiyle hastalığın vehametini ortaya koymaktadırlar. Bu da merkezi bilgilendirme suretiyle vatandaşlarının Osmanlı topraklarına gelme hususunda dikkatli olmaları konusunda bir uyarı niteliğindedir.

Yapılan bu çalışmayla XVII. yüzyılda Osmanlı topraklarında görülen veba hastalığı ile ilgili bilgilerin altını çizmek amaçlanmıştır. Bu konuda mezkûr yüzyıldan önce yapılan çalışmalar ve XVIII. asır ile sonrası ile ilgili önemli araştırma eserleri ortaya konulmuş olup aradaki boşluğu kısmen de olsa bu makaleyle doldurmak hedeflenmiştir. Bu amaç, özellikle Osmanlı toplumunun usta birer gözlemcisi olan Ceneviz elçi ve konsolosları aracılığıyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Konu ile ilgili aracılık yapan Ceneviz temsilcileri önemli bir bilgi kaynağı görevini de ifa etmişlerdir.

Sonuç olarak, XVII. yüzyılda Ceneviz temsilcilerinin yazışmalarında veba ile ilgili geçen bilgiler, büyük oranda bu konudaki mevcut bilgileri destekler niteliktedir. Bu nedenle diğer

olmuştur. Aynı mektuba göre veba Bodrum (Alicarnasso) ve çevresinde de görülmeye başlamıştır. SP, 120/3, 22 Ağustos 1671.

⁶⁸ “ *Con Vascello poi venuto d’Alessandretta si era inteso, che in tutte le Costiere della Soria, e particolarmente in Tripoli, Varuti Saida, e Giaffa andasse il mal Contagioso facendo gran strage, non potendo per tal morbo i legni, che vanno in quei Porti far sbarco alcuno* ” SP, 120/12, 6 Eylül 1671.

kaynakların yanında Cenovalı diplomatların mektup ve raporlarını salgın hastalıklar açısından taşıdıkları değeri göz önünde bulundurarak değerlendirmek gerekir. Nitekim ilgili yazışmalarda temsilcilerin dikkatine takılan en ciddi hastalık veba olmuştur. Başta İstanbul ve İzmir olmak üzere Osmanlı topraklarındaki etkileri hakkında önemli bilgiler verilmiştir.

Kaynakça

1.Arşiv Belgeleri

A-T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, İE. SH. 1/69, Tarih: 30.09.1077 (26.03.1667)

B-Cenova Devlet Arşivi Archivio di Stato di Genova (ASG)

- ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2169, 24 Ocak 1564.
ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2169, 22 Nisan 1564.
ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2169, 29 Mayıs 1564.
ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2169, 29 Aralık 1564.
ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2171, 10 Mayıs 1671.
ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2171, 27 Eylül 1671.
ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2171, 12 Kasım 1670.
ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2171, 6 Şubat 1670.
ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2171, 20 Şubat 1670.
ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2171, 18 Ekim 1669.
ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2703, 2 Eylül 1673.
ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2703, 22 Aralık 1673.
ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2703, 16 Mart 1667.
ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2703, 28 Nisan 1667.
ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2703, 22 Mayıs 1667.
ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2703, 15 Eylül 1667.
ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2703, 1 Şubat 1668.
ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2703, 8 Mayıs 1668.
ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2703, 20 Ağustos 1668.
ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2703, 2 Ekim 1668.
ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2703, 7 Ağustos 1670.
ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2703, 4 Eylül 1671.
ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2703, 1 Haziran 1672.
ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2703, 11 Mayıs 1674.
ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2703, 11 Haziran 1674.
ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2703, 12 Haziran 1674.
ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2703, 29 Temmuz 1674.
ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2703, 13 Nisan 1678.
ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2703, 1 Haziran 1668.

- ASG, Archivo Segreto, Mazzo 2171, 20 Haziran 1671.
ASG, Archivo Segreto, Mazzo 2703, 13 Haziran 1670.
ASG, Archivo Segreto, Mazzo 2171, 22 Eylül 1670.
ASG, Archivo Segreto, Mazzo 2703, 19 Ağustos 1675.
ASG, Archivo Segreto, Mazzo 2703, 10 Kasım 1667.
ASG, Archivo Segreto, Mazzo 2703, 13 Eylül 1674.
ASG, Archivo Segreto, Mazzo 2703, 31 Aralık 1671.

C-İngiltere Arşivleri

The National Archives, State Papers (SP)

- SP, 120/3, 3 Ocak 1671.
SP, 120/3, 17 Ocak 1671.
SP 120/3, 4 Temmuz 1671.
SP, 120/4, 14 Aralık 1675.
SP, 120/1, 24 Kasım 1666.
SP, 120/6, 25 Şubat 1671.
SP, 120/4, 24 Kasım 1674.
SP, 120/12, 11 Temmuz 1671.
SP, 120/3, 22 Ağustos 1671.
SP, 120/12, 6 Eylül 1671.
SP, 120/2, 24 Mart 1668.
SP, 120/2, 25 Şubat 1668.
SP, 120/3, 18 Nisan 1671.

2. Kitap ve Makaleler

- AYALON, Yaron, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler*, Çev. Zeynep Rona, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020.
- AYAR, Mesut, Tarık Özçelik, "XIX. Asır Ortalarına Kadar Osmanlı'da Veba Salgınlarının Tarihçesi", *Osmanlı'da Salgın Hastalıklarla Mücadele*, İstanbul 2015, s.47-77.
- CENGİZ, Hasan Ali, "XIX. Yüzyıla Kadar Edirne'de Görülen Salgın Hastalıklar", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5 (2) , 2020, s.511-529.
- CHARDİN, Jean, *Chardin Seyahatnamesi*, Ed. Stefanos Yerasimos, Çev. Ayşe Meral, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.
- COVEL, John, *Bir Papazın Osmanlı Günlüğü. Saray, Merasimler, Gündelik Hayat*, Çev. Nurten Özmelek, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017.
- DOĞAN, Güner, "Girit Muharebesi Sonrası Osmanlı-Venedik Hududu (1671)", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 10, sayı. 3, 2019 Aralık, s. 1-18.

- Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff, 8. Kitap, YKY, İstanbul 2003.
- GALLAND, Antoine, *İstanbul'a Ait Günlük Anılar (1672-1673)*, C. II, Ed. Charles Schefer, Çev. Nahid Sırrı Örik, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1987.
- GALLAND, Antoine, *İzmir Gezisi. Antoine Galland'ın Bir Elyazması (1678)*, Ed. Frédéric Bauden, Çev. Erol Üyepazarcı, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayını, İzmir 2003.
- GÖGER, Veysel, “Taş Yasdanup Toprak Döşenenler: Kandiye Kuşatması Örneğinde Osmanlı Askerlerinin Metristeki Mücadele ve Yaşamı (1667-1669)”, *Osmanlı Araştırmaları*, LII, 2018, s.41-78.
- KILIÇ, Orhan, “16-18. Yüzyıllarda Balkan Şehirlerinde Yaşanan Veba Salgınları ve Sosyo-Ekonomik Etkileri”, *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri*, C. III, Ed. Zafer Gölen, Abidin Temizer, Gece Kitaplığı Yayını, Ankara 2016, s.1181-1209.
- KILIÇ, Orhan, “Orta ve Yeniçağlarda Salgın Hastalıklar, Göç ve İskân”, *Geçmişten Günümüze Göç II*, Ed. Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2017, s. 1237-1247.
- PARLAZ, Selim, “Ceneviz Konsolos Mektupları Işığında XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir Limanına Yansıyan Hareketlilik Hakkında Bazı Notlar (1665-1675)”, 3. *Uluslararası Tarih Sempozyumu*, İzmir 2019, s.382-391.
- RÂŞİD, M.-Çelebizâde İ. Â., *Târih-i Râşid ve Zeyli*, Haz. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur vd. c.1, Klasik Yayınları, İstanbul 2013.
- VARLIK, Nükhet, “Tâun”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.40, İstanbul 2011, s.175-177.
- VARLIK, Nükhet, “İstanbul'da Veba Salgınları”, *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük Osmanlı Tarihi*, Çev. Ahmet Aydoğan, İstanbul, 2015, s.146-151.
- VARLIK, Nükhet, *Akdeniz Dünyasında ve Osmanlılarda Veba, 1347-1600*, çev. Hazal Yalın, Kitap Yayınevi, İstanbul 2017.
- URAL, Onur, “Yersinia Türleri”, *Enfeksiyon Hastalıkları ve Mikrobiyolojisi*, İstanbul 2008, s.1890-1895.

Ekler

Ek 1: İstanbul Galata'dan büyükelçi Sinibaldo Fieschi'nin şehirde görülen veba hastalığına dair tespitlerini içeren mektubu (ASG, Archivio Segreto, Mazzo 2171, 10 Mayıs 1671)

Il Sig. Ablegato di Plannia continua tutta via alla Porta
 Di giorno in giorno si va differendo l'andare a parte
 Il Sig. Cane. Molini Amb. Veneto Dimane s'incammina verso
 Adrianopoli colla scorta del Gran Vitore & Saffari de Dalmatio
 Ramondomeni Teri detto parte di il suo sc. ^{ris} e mandata ad
 augurarli il buon viaggio, e fella scorta a suoi negoziati
 Il Sig. Amb. di Francia non ha più da uscire occor. di vederlo
 dopo l'ass. ^{me} Nitida non ramondomeni a vela pretendendo d'esser
 visitato più d'un volta di la via di parte di un altro de
 Draymani con corrispondenza senza in d'armi più d'una
 città di giorno e notte disgusti. In questa città è una
 influenza grandissima di parte accompagnata da qualche
 casi di peste, che ogni giorno più si fa sentire come è seguito
 nella città dell' Amb. di Francia e Residente d' Olanda
 che cagiona qualche retiratezza nel commercio
 C. stato spuntato le mosche et altri luoghi pubblici
 molti d'ordini e muovere il popolo a qualche vedizione
 non avendo gradito la Lontananza continua di Francia
 quale cagiona danno e rovina a tutta questa città alla
 quale ogni energia intanto si fa da soffrire e rimettersi alla
 volontà del Padrone, che è quanto si può ripugliare a D. N. S. ^{me}
 confermandomi sempre più con ogni rametta e riverenza
 D. N. S. ^{me}
 Galata di St. li. 10. mag. 1671
 Niccolò Hamill et Sig. ^{me}
 Sinibaldo Fieschi

Summary

Epidemics are one of the most frequent natural disasters in the Ottoman lands. In the Ottoman geography, especially the port cities, mainly Istanbul and Izmir, were the main centers of the disease. Plague was the most widespread of the epidemics until the 17th century, which gave rise to great loss. In addition to the studies on 16th and 17th century plague, one of the important sources related to the subject is the documents in the Genoa State Archives. Especially the letters and reports of Genoese envoys and consuls who served in the Ottoman lands during the centuries mentioned are particularly invaluable and contain significant information. One of the subjects of the correspondence of these officials, who were also good observers, is about what happened to them in the Ottoman lands. This study aims to present the findings of Genoese envoys and consuls regarding plague outbreaks in Ottoman lands and the information they provided about it. The study makes an assessment on some issues and examples that clarify the whole picture. The information the study tries to provide is based on the letters and reports of Sinibaldo Fieschi, Durazzo, Pompeo Giustiniani, Agostino Spinola and Ottavio Doria, Giovanni Luigi Gentile, Garibaldo and Luigi Cartabono, who served in Istanbul and Izmir in the second half of the 17th century. It was easy for the plague epidemic to break out and spread in places where trade was concentrated, especially in Istanbul and Izmir. According to the correspondence of Genoese representatives, the plague affected many cities of the Ottoman Empire, especially the port cities of Istanbul and Izmir, and caused the deaths of thousands of people. Among the reasons for the spread of the disease, especially the seasonal factors had been emphasized. According to the representatives, the plague in Istanbul and Izmir started to be seen with the arrival of spring in general. Plague reached its peak in summer due to the abundance of microbes and fleas, which had the opportunity to reproduce in hot and humid environments. With the beginning of autumn and winter, its effect lessened or halted. One of the important findings obtained from the correspondence is whether the plague is short or long-term. In the 17th century, it was underscored that the outbreaks in the Ottoman lands were not short-lived but long-term, especially in Istanbul and Izmir. It is seen that the disease is not limited to one or two years but encompasses a period of five to ten years. In this way, it was indicated that the mentioned places had the characteristic of temporary plague foci and distribution center in the Ottoman Empire. In other words, they provide information about the epidemiological geography of the plague seen in the Ottoman lands. It seems that Italian observers had not made any finding about the causes of the plague. However, they provided important information on the effects of the disease. Sometimes they disclosed the severity of the disease by giving the exact numbers. Therefore, this was a warning to their citizens to be careful on the issue of visiting the Ottoman lands by informing their center. When the approaches to the plague are evaluated, it is striking that there are similarities and differences between the Ottomans and Genoese in terms of perception and struggle against the disease. According to the representatives, the Ottomans assumed a fatalistic approach to the contagion and spread of the plague. It was stated that since they were used to the disease, they did not care and did not dwell on it too much. Although the Genoese perceived the plague as divine providence, it was seen that they sought different remedies to protect themselves from the disease. They moved away from crowded places to country houses and tried to run their business from there as much as possible. In the 17th century, information about the plague in the correspondence of Genoese representatives mostly supports the current literature on this subject. Therefore, among other sources, it is necessary to evaluate the letters and reports of Genoa diplomats considering the value they carry in terms of epidemics. As a matter of fact, the most serious disease that attracted the attention of the representatives in the relevant correspondence was the plague. Important information was given about its effects in the Ottoman lands, especially Istanbul and Izmir. This study aims to underline the information about plague disease seen in the Ottoman lands in the 17th century. In this regard, studies on this subject before the mentioned century and important research works related to the 18th century and after having been shown, and it is aimed to fill the gap, notwithstanding partially, with this article. This aim was tried to be achieved through Genoese ambassadors and consuls, who were especially experienced observers of Ottoman society. Genoese representatives who acted as intermediaries on the subject also served as an important source of information.

